

‘Zo spannend en onv als het leven zelf’

Luc Stevens en Marcel van Herpen in gesprek over onderwijs

16

‘Passend onderwijs, dat is als witte sneeuw,’ menen Marcel van Herpen en Luc Stevens. Immers, als het startpunt van je denken over onderwijs de intermenselijke relatie tussen leraar en leerling is, dan werkt het per definitie pas als je elkaar verstaat, als het ‘past’.

In deze dialoog verkennen Stevens – nestor van het NIVOZ – en zijn geestdriftige collega Van Herpen – als trajectontwikkelaar en begeleider nog immer actief als docent – het begrip vanuit vele invalshoeken. Te beginnen bij hun eigen ervaringen – als leraar én leerling.

Het gesprek dat door Geert Bors werd opgetekend, leidt via Bildungsidealen, de Ardennen en uit het raam gegooid huiswerk – via het pareren van cynisme over het Jeugdjournaal – naar je voorstellingsvermogen als instrument om te weten waar je heen wilt; met je les, met je leerlingen, met je onderwijs: ‘Wat er ook gebeurt, jij gaat doen wat er nodig is.’

Marcel: We gaan onderzoeken wat wij verstaan onder passend onderwijs. Hoe wij het willen begrijpen en wat wij kunnen bieden aan perspectief om onderwijs ‘passender’ te maken.

Luc: Laten we de tijd niet verdoen aan een definitie zoals deze in de wet op passend onderwijs geformuleerd is. In wezen is de term ‘passend onderwijs’ een pleonasme, net als ‘witte sneeuw’.

Marcel: Witte sneeuw, groen gras, passend onderwijs...

Luc: Ja. Als je onderwijs terugbrengt tot de kern houd je de leraar en zijn of haar leerlingen over. Dat is onderwijs: de relatie tussen die twee en wat er in die relatie gebeurt, wordt gedeeld, wordt overgebracht. Een leraar is geen leraar zonder zijn leerlingen en andersom. Als het begin van je denken nou niet één van die twee ‘partijen’ is – dus geen ‘leraar-centraal’ of ‘leerling-centraal’ onderwijs – maar de relatie als een existentiële twee-eenheid, dan voegt dat woord ‘passend’ niets meer toe. Want om die relatie te laten werken, om onderwijs te laten werken, móet het per definitie passend zijn. Wanneer de boodschap niet aankomt bij de leerling, is er geen verbinding, en is er dus geen onderwijs.

foto's: bob barten

oorspelbaar

17

Marcel: Eens. In die zin is passend onderwijs gewoon 'goed onderwijs'. De relatie wordt dus het uitgangspunt. Heb jij een voorbeeld uit je eigen onderwijs waarbij jij ervoer dat het klopte, dat het 'passend' was?

Luc: Bij het onderwijs dat ik zelf genoten heb, denk ik dan meteen aan mijn leraar Grieks. Hij stond nooit voor de klas, maar liep altijd. Een beweeglijke man, die radicaal kon zijn in zijn maatregelen als het ging om gebrek aan aandacht voor zijn inspanningen. Hij verlangde van ons inspanning en hij toonde zichzelf zichtbaar. Hij belichaamde het klas-sieke Bildungsideaal. Die cultuur van lesgeven is een beetje verdwenen, maar het principe van de verbondenheid rond een thema waarbij de leraar de permanente inspiratiebron is en alle leerlingen het gevoel hebben dat ze erbij horen, die figuur bestaat natuurlijk nog steeds. Iemand die onuitputtelijk is als bron. Iemand die de interesse wekt en vasthoudt.

Marcel: En heb je die ervaring als docent ook gehad? Was jij de onuitputtelijke bron?

Luc: Ha, dat weet ik niet. Ik heb ook frontaal voor veel groepen gestaan. Maar een heel bepalende ervaring heb ik opgedaan, toen ik werkgroepen leidde aan tweedejaars. Dat waren studenten die hun propedeuse binnen hadden die zich nu voor het eerst echt gingen oriënteren. Ik had ze een inleidend college gegeven waarin een kader geschetst was van een aantal principes van opvoeding. En nu kregen ze de opdracht, om naar hun familie of een kennis te gaan – een plek waar jonge kinderen werden opgevoed – en daar ouders te gaan interviewen over hun pedagogische ervaringen. Ik zag ze gaan en gedreven terugkomen. De sfeer in de groep was enorm goed. In drietallen

bereidden ze hun presentaties voor en waren elkaars critical friend. En bij de bijeenkomsten waar de presentaties plaatsvonden was het druk. Daar kwam zo verschrikkelijk veel op tafel dat het geordend moest worden. Maar dat deden ze zelf. Zij reguleerden de groep en zij reguleerden de presentaties. Ik hoefde daar eigenlijk heel weinig te doen.

Marcel: Begreep je meteen hoe dat kwam?

Luc: Die studenten werden voor het eerst aangesproken op de consequenties van hun keuze. Ik had niet veel meer gedaan dan ze een denkraam geven. En het vertrouwen dat ze het konden. Ze hadden zich nu, participierend, in een pedagogische situatie bewogen. Voor het eerst maakten ze kennis met waarvoor ze het eigenlijk hadden gedaan en dwongen zichzelf ertoe daarover na te denken. En dat was dus een geweldige motivatie.

Marcel: En op grond waarvan gaf jij mensen die je niet door en door kende dat vertrouwen?

Luc: De meer fundamentele reden is natuurlijk: jullie hebben gekozen voor dit vak. Dit vak stelt iets voor. Het is een heel levend vak, dat je eigenlijk alleen kunt leren kennen door te participeren. Maar het had ook een praktische grond: ik had die eerste onderdompeling in het veld zelf als student ooit ervaren. Dat was heel geslaagd geweest, voor mij en mijn medestudenten. Het ging vanzelf. Mijn vermogen om te vertrouwen op mijn studenten, op leerlingen, is groot. Altijd geweest.

Marcel: Over je leraar Grieks zei je 'iedereen hoorde erbij'. Wat was de dynamiek van die uitstekende leraar, van zijn Bildung, waardoor jij kunt zeggen: 'Iedereen hoorde erbij'? En wat

is die ervaring van het 'erbij horen'?

Luc: Kijk, ik weet natuurlijk niet precies hoe al mijn klasgenoten het beleefden. De een voelde zich ongetwijfeld wat meer verbonden met deze leraar dan de ander. De leraar had een vanzelfsprekend gezag dat mede gelegitimeerd werd vanuit zijn deskundigheid: hij las vloeiend Grieks en Latijn en kon van het Nederlands naar het Grieks vertalen. Hij had volledige beheersing van zijn vak. Maar wat ons vooral imponeerde was zijn enthousiasme, zijn levendigheid. Deskundigheid is eigenlijk ook een te grote abstractie: het was vooral zijn liefde. Voor de taal, dat land, die cultuur.

Maar zijn gezag kende ook een grote ernst. Ik ben het voorval nooit vergeten dat er iemand zijn huiswerk voor de volgende les zat te maken tijdens de Griekse les. Mijn leraar pakte het hele spulletje op – boek, schrift – en gooide het zó uit het raam. Hij was radicaal, als je hem niet ernstig nam. Zonder woorden, geen uiterlijke woede, geen drama's. En meteen het raam weer dicht. Het was winter.

Marcel: Haha. Dat klinkt opmerkelijk uit de mond van Luc Stevens: jouw favoriete leraar die zich dit veroorloofde.

Luc: Dat snap ik. Maar het is met alle ingrepen zo dat je het in het moment, met de intentie van het moment, in de relatie met de leerling moet zien. Zoiets kan alleen, als het verstaan wordt door de klas. Hij wilde niemand belasten met

'Als het begin van je denken nou niet de leraar óf de leerling is, maar hun relatie als een existentiële tweeenheid, dan voegt dat woord 'passend' niets meer toe.'

zijn woede, maar deze jongen deed iets wat niet kon en dat liet hij op die manier merken. Hij stuurde die jongen ook niet de groep uit. Nee, het spul het raam uit. En iedereen in school amuseerde zich daar vervolgens mee, want iedereen zag dat werk op het platte dak liggen.

Marcel: Het huiswerk de school uit en niet de kinderen.

Luc: Ja, wat niet hoort, gaat eruit.

Marcel: Maar niet de persoon!

Luc: Nooit.

Marcel: Hij had liefde voor zijn vak, voor het Grieks. Ook liefde voor het onderwijs?

Luc: Ja, en liefde voor zijn leerlingen en hun ontwikkeling. Hij kwam ook op het sportveld kijken als hij een vrij uurtje had. Weet je, het is het genoeg dat een leraar beleeft aan zijn of haar leerlingen. Als je dat hebt, kan je heel lang door in het vak. Dan wil ik nu naar jou: laat ik jou dezelfde vraag stellen naar je persoonlijke ervaringen van passend onderwijs.

Marcel: Tja. Of we sluiten ons gesprek hierbij af. Omdat je hetzelfde steeds op een andere manier kan zeggen, maar je niet een andere kern kunt aanboren.

Luc: Dat is misschien waar, maar ik denk dat er wel wat meer te zeggen is. Gelijk oversteken, Marcel.

Marcel: Er komen bij mij ook meteen twee beelden op. Een uit mijn eigen jeugd en een uit mijn eigen praktijk. Dat uit mijn eigen praktijk is een moment waarop ik als leraar, als pedagoog, niet terug kon. Dergelijke momenten waren er wel vaker. Ik heb met mijn kinderen heel projectmatig gewerkt, waarbij ik dat woord 'project' had leren invullen vanuit de oorspronkelijke Latijnse betekenis van proicere – vooruitwerpen: je kiest een vorm, de randvoorwaarden, maar hoe het vervolgens zijn beloop krijgt mag onvoorspelbaar, oningevuld blijven.

Luc: Je maakt me nieuwsgierig.

Marcel: Dat projectmatige werken paste bij me. Ik nam de vragen van kinderen serieus en het curriculum ook, maar ik vond het zelf spannend om met de klas een heel onderzoekende houding te hebben. Een typisch voorbeeld was toen ik merkte dat mijn kinderen cynisch werden over het Jeugdjournaal. Voor de tv aanging, hoorde ik iemand verzuchten: 'Waar zou het deze week weer oorlog zijn?' Dat was niet de bedoeling van het Jeugdjournaal en ook niet mijn bedoeling.

We zijn die vraag daarom gaan ontleden en uiteindelijk kwamen we tot een diepere, relevantere vraag: 'Hoe moeten kinderen overleven in een oorlogsgebied?' Daarop kon de klas geen antwoord krijgen, want we konden niet communiceren met de kinderen in oorlogsgebied.

'Het is het genoeg dat een leraar beleeft aan zijn of haar leerlingen. Als je dat hebt, kan je heel lang door in het vak.'

‘Je hebt verbeeldingskracht nodig om leraren werkelijk aan te spreken, om ze uit de platte werkelijkheid van *rankings* en toetsen te halen.’

Maar we probeerden ervaringsgericht onderwijs vorm te geven, dus we gingen kijken welke ervaring er het dichtst bij kwam. Uiteindelijk zijn we naar de Ardennen gegaan met die klas en dat hebben de leerlingen ook helemaal zelf gedaan – de hele organisatie, alles.

Het moment dat belangrijk is voor mij, als het gaat over passend onderwijs in de rol van leraar, is dat er een moment kwam dat ik me mee liet voeren door het enthousiasme van de kinderen. Eerst opperden ze Griekenland en toen Centerparks. Maar het werd de Ardennen. Dat werd haalbaar, ook voor mij, omdat ik het gebied goed kende. Zo ontstond er naast het curriculum en het speelveld van de school, opeens een speelveld in de Ardennen. Leuk, gaan we doen, dacht ik.

Maar er bleek één jongen niet mee te willen. Ik had één regel in de klas en die luidde dat iedereen rekening moest houden met elkaar. Altijd. Dus je kon niet iets doen met de hele groep, ten koste van één. En nu wilde er één niet mee. Er waren al snel een paar kinderen die zeiden: ‘Één is niet veel. We kunnen dan toch wel gaan.’ En ik voelde met die kinderen mee, want ik dacht: ‘Tja, misschien is het voor één kind niet zo’n probleem.’ Maar ik heb uiteraard vastgehouden aan die regel. Het loste zich op, omdat zijn vader huisarts was en alle ouders het wel een veilig idee vonden dat er een huisarts meeging. Dus hij kon gewoon zijn vader meenemen.

Luc: Ik zie je dilemma. Vul jij ‘passend onderwijs’ daarmee in als ‘inclusief onderwijs’, waarbij de groep een groep blijft en iedereen zijn rol en zijn plaats heeft – zo ongeveer zoals de Japanse leraar Toshiro Kanamori met zijn motto ‘Als één kind niet gelukkig is, is niemand gelukkig’? Of wil je ergens anders heen met dit voorbeeld?

Marcel: Ik wil óók ergens anders heen. Het gaat me ook om wat het betekent om leraar te zijn in een proces dat ongewis is. Enerzijds zat ik met hetzelfde enthousiasme van een kind in die groep en bedacht met hen leuke dingen. Anderzijds drong het natuurlijk ook tot me door – misschien op het moment zelf, misschien in de pauze, maar in ieder geval ’s avonds – dat ik dit plan wel aan alle ouders moest gaan verkopen. Ouders met elk hun eigen bezorgdheden, hun onzekerheden, hun financiële sores. Ik werd een soort mediator, maar eentje met belangen, met passie, met zin om een bepaalde kant op te gaan, met behoeftes om iets te ontwikkelen. En er was ook toen al het gesprek met de Inspectie, met het bestuur, van wat de risico’s waren enzovoorts. Het ging erom al die posities in te kunnen nemen, om uiteindelijk zo ver te komen als je kunt.

Dat vond ik een permanente spannende onderneming. Zo spannend en zo onvoorspelbaar als het leven zelf. Dat is voor mij ook de definitie van passend onderwijs. Als het dat niet is, als onderwijs niet zo onvoorspelbaar en zo spannend is als het leven zelf, dan kan het nooit passend onderwijs zijn.

Luc: Daarmee ga je een stuk verder dan wat het Ministerie met ‘passend onderwijs’ bedoelt.

Marcel: En ik ben er nog niet. Onderwijs heeft namelijk meer nodig dan sec de goede relatie

tussen de opvoeder en het kind, de leraar en de leerling. Er is een dimensie, die nu soms geknipt en geplakt wordt van het ene visiedocument naar het andere missiestatement, maar die veel meer een dimensie zou moeten zijn van de verbeeldingskracht, van je opvoedingsideaal, van de betere wereld die je voor ogen hebt. Laat ik het uitleggen met een bijzondere beleving uit mijn eigen tijd als leerling. In de zesde klas had ik meester Barten, tevens ‘Hoofd der School’. En hij las voor. We hadden eerder leerkrachten gehad die voorlasen, maar bij meester Barten gebeurde er iets fantastisch. Hij riep een voorstellingsvermogen in ons wakker, waardoor wij zijn verhalen leefden. Pim, Frits en Ida en die hele wereld die Godfried Bomans geschapen had, daarin leefden wij ook, als we thuis gingen spelen. Heel scherp zie ik nog voor me waar ik zat in de klas, terwijl meester Barten het boek Pjotr van Jan Terlouw voorlas. Zijn toon, de lichtval in het lokaal. Maar tegelijkertijd zat ik ook in die Siberische trein en ervoer ik dat het ook midden in de zomer ijskoud kon zijn. En wat het was om die beer tegen te komen. Dat voorstellingsvermogen, die verbeelding, de kracht van een dimensie die niet waarneembaar is voor anderen, maar die ontstaat in die samenwerkingsrelatie, is volgens mij én onderschat, maar ook in positieve zin het speelveld van de pedagoog en de kinderen om een wereld te bouwen die nog niet voorstelbaar is voor degenen die alleen maar kijken naar wat letterlijk

‘Als je start vanuit je relatie, dan past elk kind daar in. Dan ben jij de mogelijkheid om het anders te gaan doen.’

waarneembaar is.

Onderwijs kan niet teruggebracht worden tot taal en rekenen. De mens leeft van meer dan dat. Voorstellingsvermogen is voor mij een toegangspoort tot je psychologische basisbehoeften, tot je bewustzijn dat je het niet zonder andere mensen kan. En een manier om dat te verbinden met de richting, de visie, de wensbeelden, die je als leraar hebt in de geweldige complexiteit waarin je kinderen opvoedt.

Luc: Je staat dus een verhalender onderwijs voor. Zo houden culturen zich in stand, via het verhaal. Terwijl je dit vertelt, besef ik dat er nauwelijks cultuur aanwezig is in onze scholen behalve in de methodeboeken.

Marcel: Als onderzoeks- en onderwijsinstituut tekenen we veel verhalen op, maar de vraag die we onszelf hier stellen is: wat is passend onderwijs? Eigenlijk zou de vraag kunnen zijn: wat is het verhaal van passend onderwijs? En dan niet alleen de anekdotes die opgeroepen worden, maar ook de beelden. Omdat die elkaar beïnvloeden: mijn anekdotes bepalen mijn visie en andersom. Het is allemaal snel gezegd dat onderwijs niet over rekenen en taal alleen gaat. Maar je hebt die verbeeldingskracht nodig om leraren werkelijk aan te spreken, om ze uit de platte werkelijkheid van *rankings* en toetsen te halen. Want je spreekt ze aan op iets dat minder letterlijk waarneembaar is, maar wel voelbaar.

Luc: Je hebt verhalen nodig om waarden over te dragen. Verhalen zijn niet alleen spannend. Verhalen die cultuur dragen, zijn verhalen die waarden dragen en iets zeggen over verhoudingen tussen mensen.

Ik vind het begrip ‘voorstellingsvermogen’ dat je introduceert mooi. Het is ook belangrijk voor het nemen van perspectief. Voor het ontwikkelen van empathie. Het je voor kunnen stellen dat een ander grote vreugde heeft, blij is. En dat een ander daadwerkelijk anders is dan jij. Dat is heel wezenlijk, als ontwikkelingspsychologisch principe. Dat helpt je in je hechting en in je ontwikkeling tot zelfstandigheid.

Voorstellingsvermogen als concept wordt eigenlijk weinig gebruikt in de beschrijving van ontwikkelingsituaties. Of het verklaren van tekorten die we zien. Of van problemen die we ervaren. Of het formuleren van een pedagogische opdracht, zoals jij dat doet. Het is meer een common sense begrip dan een psychologisch construct. Maar pedagogisch gezien is het hoogst voornaam.

Marcel: Als we het vandaag hebben over leraren bij wie het goed of vanzelfsprekend of met natuurlijk gezag gaat, dan komt steeds dezelfde terminologie boven: passie, liefde voor het vak. Maar: om koers te houden, om steeds te weten of je het goede aan het doen bent, is voorstellingsvermogen vereist. Je moet steeds voor ogen hebben wat je wilt. Daarop moet een leraar zich voorbereiden: wat er ook gebeurt, dat jij gaat doen wat er nodig is.

Leraren die ik tref en die overvallen worden in een situatie, worden angstig of cynisch of oordelend. Vaak is dat goed te begrijpen, maar het voelt natuurlijk vreselijk om het vermogen niet meer te kunnen aanspreken om te doen wat ze ook achteraf hadden willen doen. Die leraar Grieks van jou die dat huiswerk naar buiten

gooit, deed dat misschien in een opwelling, maar hij had een voorstelling van wat hij wilde, om uiteindelijk die handeling zo te kunnen verrichten. Om het uiteindelijk veilig en op koers te kunnen houden in de klas. Dat is wezenlijk in een opvoedingscontext.

Luc: Inderdaad. Een aanzienlijk aantal leraren dat jij en ik in de praktijk tegenkomen, neemt inmiddels zelf de woorden ‘ik ben handelingsverlegen’ in de mond. Die hoor ik vastzitten in de mogelijkheid om het anders te doen. Dat is een professioneel en persoonlijk drama – niet meer kunnen ontsnappen uit het platte vlak.

Marcel: Precies. Gisteren zei een leraar tegen me: ‘Dit kind komt al onrustig op school. Die zit in het busje, waar ’s ochtends al wat gebeurd is, en daar kan ik niks aan doen. En dat komt de rest van de dag niet meer goed.’ Ik vroeg: ‘Waarom zit jij dan niet in dat busje?’ En dat had zij nog nooit bedacht, want daar begon haar dag niet. Dat was haar werk niet, dat was haar rooster niet.

‘Het creatieve proces komt niet op gang als je vastzit aan je dogma’s, aan je trauma’s, aan je triggers, aan je denkbeelden.’

Luc: Ging ze het eens proberen?

Marcel: Dat weet ik niet. Maar het betekent dat wij voor elkaar iets open moeten houden, wat voor een ander al begrensd is. Daarmee wil ik geen kunstmatige, nieuwe definitie van passend onderwijs geven, maar het is voor mij wel de kern van het werk dat we aan het doen zijn. Het is een creatief proces, waarbij je het perspectief van de ander inneemt en open houdt wat er allemaal mogelijk zou kunnen zijn, omdat dat oneindig is. Dat creatieve proces komt niet op gang als je vastzit aan je dogma’s, aan je trauma’s, aan je triggers, aan je denkbeelden.

Luc: Waar zat deze leraar vast? Wat was haar makke?

Marcel: Dat er geen opening zou zijn bij dat kind om een andere relatie aan te gaan dan ze nu had. Dus én haar eigen rol bezag ze er niet, én het lukte niet meer om het perspectief van het kind in te nemen. Ze kon niet meer afvragen: waarom doet dat kind wat hij doet?

Luc: En ze kon dus niet verder terugkijken dan 8:30. Ze was gebonden aan haar rooster, haar curriculum. In plaats van aan haar relatie tot deze jongen.

Marcel: Ja, terwijl als je start vanuit je relatie, zoals jij aan het begin deed, dan past elk kind daar in. Dan ben jij de mogelijkheid om het anders te gaan doen. Als je daar open over durft te denken, dan start de schooldag helemaal niet om half negen. En dan is het nog maar de vraag waar jij moet zijn. Dat kan in het busje zijn. Of op een voetbalveld zijn, zoals jouw leraar Grieks. Het is dat creatieve proces, waarin mensen vastlopen op het moment dat ze zijn vastgelopen in zichzelf. En vastgelopen in zichzelf, hoor ik vaak als: je conformeren aan dat wat je denkt dat anderen van je verwachten.

Luc: Wil je daarmee zeggen dat een goede leraar per definitie een non-conformist is?

Marcel: ...Én een conformist. Want als een leraar alleen non-conformist is, dan is hij of zij gericht op wat hij of zij denkt dat goed is.

Luc: Snap ik. Dan zou je een non-conformist moeten beschrijven als iemand die los kan denken van de systemen waarin hij leeft.

Marcel: Kán denken, inderdaad. Dat is een geëmancipeerd mens. En wij zouden hier gerust mogen zeggen een tactvol mens.

Luc: Ja, tact getuigt van die verbonden maar onafhankelijke manier van denken en handelen.

Het gesprek tussen Luc en Marcel was nog niet afgelopen. Nog lang niet. Op hetkind.org kun je het vervolg lezen, waarin Marcel onder andere de vraag beantwoordt of je richten op de belevingswereld van één kind betekent dat je je hele klas individueel onderwijs moet gaan geven.

- > www.nivoz.nl
- > www.marcelvanherpen.nl
- > www.pedagogischetact.nl

